

УДК 811.161.2+81'342/344]+38

МИЛОЗВУЧНІСТЬ ТА КОНОТАЦІЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

Українець Л.Ф.

*Полтавський державний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка,
м. Полтава, Україна*

У статті розглядається роль милозвучності як універсальної фоностилістичної категорії у формуванні професійного мовлення студентів-філологів. Іманентною рисою милозвучності української літературної мови є передусім її дзвінкість, яка детермінована в структурі лексичних одиниць не лише голосними, але й приголосними та їх сполуками. В умовах білінгвізму збереження дзвінкості шумними в процесі комунікації – важлива стратегічна мета, що дозволяє передусім захистити нормативність української літературної мови і зберегти найбільшу його цінність – національні фоностилістичні риси, які й обумовлюють красу й гармонію українського мовлення.

Ключові слова: милозвучність (евфонія), дзвінкість, професійне мовлення, фоностилістичні закономірності, голосні, приголосні

Актуальність. Активне впровадження в Україні новітніх педагогічних технологій, зокрема кредитно-модульної системи організації навчального процесу, відкривають студентам-філологам широкі можливості для глибокого опанування наукового курсу "Сучасна українська літературна мова", який у системі лінгвістичних дисциплін філологічного факультету посідає одне із чільних місць.

Модель кінцевої мети курсу – не лише забезпечити системне і свідоме засвоєння студентами лексичних, фонетичних і граматичних норм сучасної мови, тобто її словникового складу, фонетичної системи і граматичної будови, але й сформулювати лінгвістичні засади для мови професійного спілкування, адже для студентів-філологів мова – це й об'єкт наукових спостережень, і знаряддя професійного становлення. Саме завдяки мові здійснюється формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя-словесника, який постійно на уроках і в позаурочний час повинен підпорядковувати мовні засоби конкретному комунікативному завданню: навчати дітей вправно володіти образним літературним словом, даруючи їм високу радість насолоджуватися естетикою досконалості літературного слова. А це передбачає засвоєння необхідних знань та вироблення відповідних навичок і вмінь відтворювати національну специфіку лінгвістичного знака, послуговуючись системою фоностилістичних закономірностей і тенденцій, що висвічують особливості мови як духовного скарбу народу, її гармонію та красу. Мета статті – розгляд ролі милозвучності як універсальної фоностилістичної категорії у формуванні професійного мовлення студентів-філологів.

Постановка проблеми. Функціонуючи в різних сферах людської діяльності, зокрема й в освітній, українська літературна мова має можливість сповна зреалізувати закладені в ній природні чинники, які роблять її приємною, а відтак і зручною для комунікації. Йдеться про її милозвучність (евфонію), котра забезпечується передусім звуковими

параметрами, серед яких чи не найголовнішим є урівноваження вокалізму та консонантизму. Не випадково ще на початку ХХ століття відомий український письменник В.С. Самійленко, закликаючи дбати про фонетичну красу рідного слова, зауважував, що українська мова саме співвіднесенням голосних і приголосних наближається до італійської і якщо й не займає першого місця за своєю естетичною звучністю, то лише через окремі негармонійні з'єднання приголосних у небагатьох, але активно вживаних словах [3, с.3]. Частота голосних і приголосних у лексичних одиницях є домінуючою характеристикою милозвучності української мови і в дослідженнях Н.І. Тоцької [5] та І.Г. Черсидниченка [7], котрі підкреслювали, що в середньо-процентному відношенні вона наближається до показників 50:50, хоч Н.І. Тоцька й зазначала помітне зниження голосних (до 42%) в окремих стилях, що є, на думку патріарха української фонетики, ознакою того, що українська мова частково втрачає свою гучність [5, с.5]. Отже, використання слів із рівномірним чергуванням вокальних і консонантних одиниць на зразок *калина, небо, летіти зоря, місяць, люди* є значно привабливішими з погляду теорії комунікації, ніж слова *впач, штахетка, першість, ящірчин*, оскільки вони містять сполуки приголосних, що порушують акустичну рівновагу в словах на користь менш звучних фонетичних одиниць, і це слід постійно брати до уваги, виробляючи навички красивого, витонченого літературного мовлення. Узагалі, в українській мові протягом її історичного розвитку формувалися й діяли фонетичні закономірності, які суворо обмежували появу незручних для вимови й слуху сполук. Це й моделювання відкритих складів за теорією висхідної звучності (*рі-ка, бе-ре-ги, ди-ти-на, ма-лю-ва-ти, ба-чи-ти*), і спрощення в групах приголосних (*чесний, щасливий*), і розвиток голосних у середині кінцевих консонантних сполук (*свекор, сосен, човен, вогонь*), і закономірна поява фонетичних синонімів або фонетичних варіантів, особливо серед службових частин мови (*зі-зо-із; в-у-уві; під-піді; над-наді*) тощо. Ю.Л. Мосенкіс, наприклад, цілком логічно за законами евфонії вважає можливою навіть трипільську генезу милозвучності української мови, а це свідчить про те, що красиве мовлення як естетична категорія є фоностилістичною універсалією й потребує свого системного обґрунтування як у власне науковий, так і в прагматичній площині [2, с.7].

Серед усіх засобів створення евфонії української літературної мови особливе місце посідає й формування таких звукових моделей лексичних одиниць, у яких дзвінкі елементи становлять основу або принаймні переважають серед їх приголосних компонентів. Така структурна організація лексем забезпечує "насиченість мови дзвінкими приголосними" [1, с.314], що, власне, й обумовлює "здатність фонетичної системи" сучасної української літературної мови "до мелодійного звучання" [там само]. В українській мові багато питомих та запозичених лексичних одиниць, консонантна структура яких сформувалася тільки звучними приголосними - сонорними та дзвінкими: *завдання, азалія, льон, луна, люди, народ, ювілей, ягода* тощо. Однак на рівні звукового оформлення слів окремі категорії приголосних у тих чи інших комбінаторно-позиційних умовах (передусім у кінці та в середині слова перед глухими) схильні втрачати дзвінкість, а це, безперечно, впливає на естетичну ідентифікацію лексеми в межах будь-якого стилю мовлення. Участь голосу у творенні дзвінких приголосних, котрі мають здатність формувати евфонічно досконалу звукову модель українського слова, проливає світло на динаміку орфоепічних закономірностей (точніше, на формування нових вимовних еталонів) сучасної української мови, а відтак і на тенденції власне фоностилістичного порядку. Йдеться про явища інтерференції, що виникають під впливом фонетичної системи спорідненої російської мови, завдяки чому може бути втрачена одна з вагомих національних рис української літературної мови, що

робить її мелодійною, – дзвінкість. Відтак у процесі спілкування студенти мають дбати про послідовне збереження голосового сегмента кінцевими приголосними слова (*наро* [θ], *рі* [θ], *бері* [з], *гардеро* [θ] та ін.), пам'ятаючи, що від цього залежить формування такої моделі слів, яка в межах національного звукотипу є не лише нормативною, але й естетично досконалою.

Одним зі шляхів насичення слів голосом є так зване одзвінчення глухих приголосних унаслідок регресивної асиміляції за дзвінкістю (*е* [гз]амен, во [гз]ал, *про* [з'б]а, боро [д'б]а тощо). Таке уподібнення завжди відбувається як у середині слова, так і „на межі двох слів, що вимовляються в одному такті чи в одній фонетичній фразі, тобто не розділяються помітною паузою” [4, с.34]. При цьому „глухий приголосний змінюється під впливом сусіднього дзвінкого так само, як і в межах одного слова” [там само], наприклад: *як же* – [й-а'тже]. Оскільки таке одзвінчення відбувається лише у вимові й не передається на письмі, а літературна норма активно послугується цими евфонічними процесами, то студенти, щоб не допустити орфоепічних та орфографічних помилок, мають виробити цю вимовну навичку шляхом визначення характеру артикуляційних та акустичних особливостей приголосного звука, що виник на місці його глухого корелята, і чіткого його відтворення у відповідних позиційно-комбінаторних умовах.

Окремо слід сказати про такий різновид одзвінчення, як набуття глухими приголосними дзвінких сегментів унаслідок процесу акомодатії під впливом голосних. Експериментально було встановлено одзвінчення, що може сягати 57,2 мс й охоплювати понад третину деяких категорій звуків [6, с.103-108]. І хоча втрата глухості й набуття голосу не має фонематичного значення, акустична маркованість цього процесу в межах національної традиції є винятково значущою. На наш погляд, це акомодатійне одзвінчення є типологічною характеристикою звукових особливостей сучасної української літературної мови, яку слід розглядати одним із можливих елементів моделювання милозвучності українських слів на синтагматичному рівні й водночас показником досконалого володіння мовою на рівні її реалізації. Тільки знання національних особливостей диференційних та додаткових ознак вокальних і консонантних одиниць звукової системи рідної мови та вміння правильно реалізувати їх у процесі мовлення забезпечить належний рівень акомодатійного одзвінчення, а відтак і свосвідну милозвучність лексичних одиниць, хоч консонантна структура їх репрезентована глухими шумними.

Зазначимо цікаву лінгвістичну особливість: евфонія українського слова тісно пов'язана з конотацією – „семантичною сутністю, що узуально чи оказіонально входить у семантику мовних одиниць і виражає емотивно-оцінне й стилістично марковане ставлення суб'єкта мовлення до дійсності” [с.5]. Фонетична організація мови перетворюється в конотативні емотиви і, залишаючись у рамках мовного фонду, стає джерелом породження різноманітних прагматичних та семантичних асоціацій. І лише інтелектуальний потенціал педагога дозволить правильно зорієнтуватися в конотативних значеннях, що формуються різними лінгвістичними одиницями й мають бути спрямовані на позитивну мотивацію спілкування.

Висновки. Отже, глибоке опанування студентами філологічного факультету законів милозвучності сучасної української літературної мови та її конотативних можливостей як важливого показника естетики та гармонії є, без сумніву, важливою складовою частиною професійної готовності майбутнього вчителя (зрештою, і не лише словесника), котрий повинен дбати про розширення сфери функціонування мови в Україні та за її межами, що служитиме справі її розбудови.

Список літератури

1. Калашник В.С. Милозвучність // Українська мова. Енциклопедія / В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. - К.: Укр. енцикл., 2002. -- 752 с
2. Мосенкіс Ю. Трипільська генеза милозвучності української мови / Посібник до спецкурсів "Живомовні джерела української мови", "Мовні контакти". - К., 2002. - 48 с.
3. Самійленко В.І. Дбаймо про фонетичну красу мови. - К., 1917.
4. Сучасна українська літературна мова: Підручник / М.Я. Плющ, С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та ін.; За ред. М.Я. Плющ. - 3-тє вид., стер. - К.: Вища шк., 2001. - С. 34-38.
5. Теляя В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. - М.: Наука, 1986. - 144 с.
6. Тоцька Н.І. Засоби милозвучності української мови // Українське мовознавство - Вип. 22. - 2000. - С. 3-9.
7. Українець Л.Ф. Одзвінчення приголосних як елемент фонетичного моделювання евфонії українського слова / Збірник наукових праць. Вісник Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Випуск 1 (34). Полтава, 2004. - Серія "Філологічні науки" - С. 103-108.
8. Черелниченко І.Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови. - К.: Рад. шк., 1962 - 495 с.

Украинец Л.Ф. БЛАГОЗВУЧИЕ И КОННОТАЦИЯ КАК ОСНОВА ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕЧИ СТУДЕНТОВ-ФИЛОЛОГОВ

В статье рассматривается роль благозвучия как универсальной фоностилистической категории в формировании профессиональной речи студентов-филологов. Имманентной чертой благозвучия украинского литературного языка является прежде всего его звонкость, которая представлена в структуре лексических единиц не только гласными, но и согласными звуками, а также их соотношением. В условиях двуязычия сохранение звонкости шумными согласными в процессе коммуникации – важная стратегическая цель, позволяющая прежде всего защитить нормативность украинского литературного языка и сберечь самую большую его ценность – национальные особенности фоностилистического строя, в которых заложены красота и гармония украинской речи.

Ключевые слова: благозвучие (эвфония), звонкость, профессиональная речь, фоностилистические закономерности, гласные, согласные

Ukrainez L.F. EUPHONY AND CONNOTATION AS THE BASIS OF PROFESSIONAL SPEECH'S FORMING OF STUDENTS-PHILOLOGISTS

The role of euphony as universal phonostylistic category in formation of professional speech of students-philologists is analyzed in this article. Peculiar feature of Ukrainian literary language's euphony is first of all its sonority that is represented in the structure of lexical units not only by vowels, but also consonants and their relation. In the bilingual conditions, preservation of sonority by the noise consonants in the process of communication is very important strategic aim that allows to protect standards of Ukrainian literary language and to save the greatest its value -- the national peculiarities of phonostylistic model, which include the beauty and harmony of Ukrainian speech.

Key words: harmony (euphony), sonority, professional speech, phonostylistic laws, vowels, consonants

Поступила до редакції 05.02.2007 р.